

УДК. 342.95

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.27>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ ПРИ ПЕРЕМІЩЕННІ ТОВАРІВ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ: ПІДСТАВИ ТА ОЗНАКИ

Німа А.О.,

*аспірантка кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності*

*Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ORCID: orcid.org/0000-0002-1613-8368

e-mail: nimayaanna@gmail.com

Німа А.О. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України: підстави та ознаки.

Статтю присвячено розкриттю особливостей адміністративної відповідальності при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України, її підстав та ознак. Акцентовано увагу на категоріях: «правопорушення», «митне правопорушення», «фізична особа», «резидент», «нерезидент», «митні правила», «адміністративна відповідальність», «порушення митних правил», «адміністративна відповідальність за порушення митних правил». З'ясовано, що порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України належить до категорії адміністративних правопорушень та є різновидом юридичної відповідальності. Запропоновано під порушеннями митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України розуміти умисну чи з необережності дію чи бездіяльність фізичної особи, яка посягає на встановлений порядок переміщення ними товарів через митний кордон України, здійснення процедур митного оформлення і митного контролю таких товарів, чи (або) звільнення чи справляння митних платежів. Доведено, що до елементів складу порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України необхідно віднести: а) об'єкт; б) об'єктивну сторону; в) суб'єкт; г) суб'єктивну сторону. Розкрито підстави адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України. Запропоновано власне визначення адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України як специфічну форму негативного реагування держави в особі її уповноважених органів (митних та судових) на порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон, відповідно до якої на фізичних осіб, які скоїли такі порушення застосовуються обтяжливі наслідки матеріального чи іншого характеру за свої неправомірні дії й передбачено за це адміністративні стягнення у порядку та формі визначених Митним кодексом України. З'ясовано ознаки адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України.

Ключові слова: фізичні особи, митні порушення, митний контроль, митне оформлення, порушення митних правил, митний контроль, адміністративна відповідальність, митно-правове регулювання.

Nima A.O. Administrative responsibility for violation of customs rules during the movement of goods by natural persons across the customs border of Ukraine: reasons and signs.

The article is devoted to the disclosure of the features of administrative responsibility in the movement of goods by natural persons across the customs border of Ukraine, its grounds and features. Attention is focused on the categories: «offence», «customs offence», «natural person», «resident»,

«non-resident», «customs rules», «administrative responsibility», «violation of customs rules», «administrative responsibility for violation of customs rules». It was found that the violation of customs rules during the movement of goods by individuals across the customs border of Ukraine belongs to the category of administrative offenses and is a type of legal responsibility. It is suggested that the violation of customs rules in the case of movement of goods by individuals across the customs border of Ukraine should be understood as intentional or negligent action or inaction of an individual who interferes with the established procedure for movement of goods by them across the customs border of Ukraine, implementation of customs clearance procedures and customs control of such goods, or (or) exemption or settlement of customs payments. It has been proven that the elements of violation of customs rules when moving goods by individuals across the customs border of Ukraine must include: a) object; b) the objective side; c) subject; d) the subjective side.

The grounds for administrative liability for violation of customs rules during the movement of goods by natural persons across the customs border of Ukraine have been disclosed. A proper definition of administrative responsibility for violation of customs rules during the movement of goods by individuals across the customs border of Ukraine is proposed as a specific form of negative response of the state in the form of its authorized bodies (customs and judicial) to violations of customs rules during the movement of goods by individuals across the customs border, according to which physical persons who have committed such violations are subject to onerous consequences of a material or other nature for their illegal actions and provides for administrative fines for this in the order and form determined by the Customs Code of Ukraine. The signs of administrative responsibility for violation of customs rules during the movement of goods by individuals across the customs border of Ukraine have been clarified.

Key words: natural persons, customs violations, customs control, customs clearance, violation of customs rules, customs control, administrative responsibility, customs legal regulation.

Постановка проблеми. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил – це ефективний інструмент припинення таких порушень, а її особливість полягає у тому, що вона ґрунтується на митному законодавстві, яке забезпечує максимально корисне функціонування системи митної служби України [1, с. 107]. Тому дослідження проблем адміністративної відповідальності при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України в умовах сьогодення є важливим та актуальним питанням й залишається невирішеним завданням митного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання переміщення товарів через митний кордон України досліджували, Є.В. Додін, І.О. Базилюк, М.Г. Шульга, С.Ю. Дьоміна, О.М. Шевчук [2] та ін. Щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил, існує велика кількість наукових праць, зокрема, що стосується наступних питань адміністративної відповідальності за порушення митних правил [3, 4, 5, 6], правової природи відповідальності за порушення митних правил [7], адміністративної деліктності у сфері митної справи [8], поняття та основних ознак адміністративної відповідальності [9], митного регламентування порушень митних правил та відповідальності за їх порушення [10], порушень митних правил у структурі митних правопорушень [11, 12] та ін. Однак, інститут адміністративної відповідальності при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України в сучасних умовах розвитку митного права досліджено недостатньо, не з'ясованими залишаються не тільки його зміст, а й ознаки, підстави адміністративної відповідальності у цій сфері. Вищенаведене вказує на актуальність вибраної теми цієї роботи.

Мета статті передбачає з'ясування особливостей адміністративної відповідальності при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України, її підстав та ознак в межах митно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Законодавство України відносить порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України до категорії адміністративних правопорушень. Це виходить як із положень ст. 67 КУпАП [13], так і з МК України [14]. Зокрема, термін «митні правила» визначено МК України як встановлений цим Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем, або контроль за якими покладено на митні органи цим Кодексом та іншими законами України (п. 28 ст. 4) [14]. Так, згідно з нормами МК України до

громадян-фізичних осіб відносяться громадяни України, іноземці, особи без громадянства (п. 7 частини першої ст. 4 МК України). Фізичні особи можуть мати статус як резидентів, так і нерезидентів. У першому випадку фізичні особи, які є резидентами – це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які мають постійне місце проживання в Україні, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за кордоном (п.50 частини першої ст. 4 МК України). У другому випадку, фізичні особи, які є нерезиденти – це іноземці та особи без громадянства, громадяни України, які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають на території України (п. 33 частини першої ст. 4 МК України) [14].

Отже, адміністративна відповідальність за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон буде визначатися за МК України (гл. 68), де встановлено види порушення митних правил та відповідальність за ці правопорушення [14]. Вищенаведене підтверджується й положеннями ст. 2 КУпАП, приписами якої встановлено, що питання адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються МК України [13].

В подальшому доцільно з'ясувати розуміння таких категорій як: «правопорушення», «митне правопорушення», «адміністративна відповідальність», «порушення митних правил», «адміністративна відповідальність за порушення митних правил». Вищенаведені категорії не мають однакового визначення у доктрині митного та адміністративного права. Так, у Великій Українській юридичній енциклопедії наводиться поняття «правопорушення». Цей термін визначається як протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що зумовлює юридично визначені негативні наслідки для правопорушника [15, с. 574]. Згідно з ч. 1 ст. 458 МК України порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений МК України та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи цим Кодексом чи іншими законами України, і за які МК України передбачена адміністративна відповідальність [14].

Зазначимо, що діючий КУпАП, а саме розділ 2 за назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», у ст. 9 якої законодавець сформулював дефініцію «адміністративне правопорушення». Згідно з положеннями ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням є протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [13], тобто окреслена дефініція «адміністративна відповідальність», однак у ст. 23 КУпАП законодавець надав лише вказівку, що мірою адміністративної відповідальності є адміністративні стягнення, проте термін «адміністративна відповідальність» на законодавчому рівні не передбачив.

Адміністративна відповідальність за порушення митних правил встановлюється МК України (ч. 1 ст. 459 МК України). Адміністративна відповідальність за правопорушення настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 458 МК України). Суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни, які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку, а при вчиненні порушень митних правил підприємствами – посадові особи цих підприємств [14]. Отже, підставою адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України є скоєння правопорушення (проступок), передбачене митним законодавством у цій сфері й яке настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність, й суб'єктами адміністративної відповідальності за порушення митних правил у нашому випадку – можуть бути фізичні особа (громадяни), які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку та є осудними на момент скоєння правопорушення.

Щодо змісту категорії порушення митних правил в наукових працях. Так, В.В. Хомулянський зазначає, що порушення митних правил – це діяння суб'єктів митних правовідносин, які характеризуються такими обов'язковими ознаками: (1) протиправністю (порушення конкретної норми МК України); (2) винністю (протиправне діяння, скоєне умисно або з необережності); (3) караністю (за скоєне порушення відповідальність передбачена нормами МК України) [16, с. 76].

К.Р. Ільченко, під порушеннями митних правил при переміщенні продуктів промислу пропонує розуміти умисну чи з необережності дію чи бездіяльність особи (фізичної та/або юридичної), яка посягає на встановлений порядок переміщення через митний кордон України продуктів морського та річкового промислу, здійснення митного оформлення і митного контролю цих продуктів, або обкладання митними платежами. Автор відносить до елементів порушення митних правил: а) об'єкт; б) об'єктивну сторону; в) суб'єкт; г) суб'єктивну сторону [17, с. 16].

У положеннях ст. 458 МК України передбачено правову конструкцію «порушення митних правил». Законодавцем цей термін трактується як протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений МК України та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи МК України чи іншими законами України, і за які цим МК України передбачена адміністративна відповідальність.

Виходячи із вищенаведеного, під порушеннями митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України слід розуміти умисну чи з необережності дію чи бездіяльність фізичної особи, яка посягає на встановлений порядок переміщення ними товарів через митний кордон України, здійснення процедур митного оформлення і митного контролю таких товарів, чи (або) звільнення чи справляння митних платежів. До елементів складу порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України необхідно віднести: а) об'єкт; б) об'єктивну сторону; в) суб'єкт; г) суб'єктивну сторону.

Стосовно змісту категорії «адміністративна відповідальність» у загальному підході. Як зазначав В.Б. Авер'янов, адміністративна відповідальність – це відповідальність за вчинення адміністративного проступку (правопорушення). Адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [18, с. 434-435]. На думку Т.О. Коломієць, адміністративна відповідальність – це специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів державної влади на відповідну категорію протиправних діянь. Особи, що вчинили таке правопорушення, мають відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і, відповідно, понести адміністративне стягнення у порядку, визначеному чинним законодавством України [19, с. 65]. Ю.П. Битяк під категорією «адміністративна відповідальність» розуміє накладення на осіб, які вчинили адміністративне правопорушення (проступок), адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру [20, с. 261].

На думку О.М. Шевчука, адміністративна відповідальність за порушення порядку переміщення лікарських засобів через митний кордон полягає в застосуванні до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру, і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановленому нормами митного та адміністративного права [21, с. 202]. Передбачено у наукових працях й юридичну конструкцію «адміністративна відповідальність за порушення митних правил при переміщенні ветеринарних препаратів через митний кордон» [22, с. 130,131]. З точки зору В.В. Ченцова адміністративна відповідальність за порушення митних правил – це галузевий вид адміністративної відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі компетентних органів, митних та судових, на певну категорію протиправних проявів порушень митних правил, згідно з якою особи, що вчинили ці правопорушення, повинні відповідати за свої неправомірні дії й каратися за це адміністративними стягненнями [23, с. 18]. Подібну думку висловлює В.В. Ліпінський щодо дефініції «адміністративна відповідальність за порушення митних правил» [24, с. 61]. Враховуючи вищенаведене, на нашу думку, під адміністративною відповідальністю за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України слід розуміти специфічну форму негативного реагування держави в особі її уповноважених органів як митних, так і судових органів, їх посадових осіб на порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон, відповідно до якої на фізичних осіб, які скоїли

такі порушення застосовуються обтяжливі наслідки матеріального чи іншого характеру за свої неправомірні дії й передбачено за це адміністративні стягнення у порядку та формі визначеними МК України.

Здійснюючи аналіз положень МК України можна вказати, що переміщення товарів фізичними особами через митний кордон України може бути пов'язаним із правопорушеннями, відповідальність за які передбачено ст. 471 МК України «Порушення порядку проходження митного контролю в зонах (коридорах) спрощеного митного контролю», ст. 472 МК України «Недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення», ст. 473 МК України «Пересилання через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання», ст. 474 МК України «Перешкоджання посадовій особі митного органу в доступі до товарів, транспортних засобів, документів». [14]. А також положеннями, ст. 481 МК України «Перевищення строку тимчасового ввезення товарів, у тому числі транспортних засобів особистого користування, транспортних засобів комерційного призначення або строку тимчасового вивезення товарів чи втрата транспортних засобів», ст. 483 МК України «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» [14] тощо.

Стосовно ознак адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України. Так, на думку І. Войтенка, до специфічних ознак адміністративної відповідальності за порушення митних правил необхідно віднести: (1) окрему нормативну підставу у вигляді МК України; (2) настання за вчинення специфічного правопорушення (порушення митних правил, визначеного у ст. 479 МК України); (3) застосування специфічних стягнень до порушників митних правил; (4) здійснення провадження у справах про порушення митних правил відповідно до МК України, а не КУАП [3, с. 116]. Зокрема, В.Я. Настюк, М.Г. Шульга відмічають, що адміністративній відповідальності в митній сфері притаманні як загальні ознаки юридичної відповідальності, так і специфічні, серед яких вчені виділяють наступні, а саме: (1) перелік адміністративно-караних порушень митних правил, на відміну від інших адміністративних правопорушень, передбачений лише МК України; (2) цілі відповідальності є більш конкретними – вона спрямована на відносини у сфері митної справи України, охорону митних правил, а також виховання поваги до них і правовідносин, які ними регулюються, з боку всіх учасників митних відносин; (3) настає у разі виявлення правопорушника на території іншої держави і за наявності державних угод чи договорів між митними органами суміжних держав про сумісний контроль; (4) відповідальність не настає за вчинення лише деяких правопорушень, передбачених МК України, якщо відповідні документи підтверджують факти аварії або дії непереборної сили; (5) система митних органів і суди є суб'єктами застосування адміністративної відповідальності за порушення митних правил; (6) за порушення митних правил застосовують лише такі види адміністративних стягнень: попередження, штраф, конфіскацію; (7) предмети порушення митних правил підлягають конфіскації незалежно від часу вчинення або виявлення такого порушення. Крім того, автори зазначають, що конфіскація товарів і транспортних засобів, що є предметами або знаряддями порушення митних правил, застосовується незалежно від того, чи є вони власністю особи, яка вчинила правопорушення [25, с. 69]. Отже, до основних ознак адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України слід віднести: (1) порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон належить до категорії адміністративних правопорушень та є різновидом юридичної відповідальності, (2) протиправність (порушення конкретної норми МК України при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон), (3) винність (протиправне діяння, скоєне умисно або з необережності фізичною особою), (4) караність (за скоєне порушення відповідальність передбачена нормами МК України), (5) застосування специфічних стягнень до фізичних осіб як порушників митних правил, при переміщенні ними товарів через митний кордон (попередження, штраф, конфіскація), (6) суб'єктом адміністративної відповідальності за порушення митних правил у досліджуваній сфері є фізичні особи (громадяни), які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку та є осудними на момент скоєння правопорушення, (7) уповноважені органи та посадові особи (митні органи і суди) є суб'єктами застосування адміністративної відповідальності за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон та ін.

Висновок. Адміністративну відповідальність за порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України слід розуміти як специфічну форму негативного реагування держави в особі її уповноважених органів (митних та судових) на порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон, відповідно до якої на фізичних осіб, які скоїли такі порушення застосовуються обтяжливі наслідки матеріального чи іншого характеру за свої неправомірні дії й передбачено за це адміністративні стягнення у порядку та формі визначеними Митним кодексом України.

Порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України належить до категорії адміністративних правопорушень та є різновидом юридичної відповідальності. Під порушеннями митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України необхідно розуміти умисну чи з необережності дію чи бездіяльність фізичної особи, яка посягає на встановлений порядок переміщення ними товарів через митний кордон України, здійснення процедур митного оформлення і митного контролю таких товарів, чи (або) звільнення чи справляння митних платежів. Елементами складу порушення митних правил при переміщенні товарів фізичними особами через митний кордон України є: а) об'єкт; б) об'єктивна сторона; в) суб'єкт; г) суб'єктивна сторона.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грянка Г.В. Правові засади адміністративної відповідальності за порушення митних правил. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 102–108.
2. Шевчук О.М. Правове регулювання порядку переміщення лікарських засобів через митний кордон України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спеціальність: 12.00.07. Харків, 2012. 20 с.
3. Войтенко І. Особливості адміністративної відповідальності за порушення митних правил в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки: збірник наукових праць*. 2017. № 876. С. 112–118.
4. Педешко А.І. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2000. 20 с.
5. Хомутянський В.В. Особливості адміністративної відповідальності за порушення митних правил у співвідношенні із загальною адміністративною відповідальністю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: *Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 69–72.
6. Дорофеева Л.М. Деякі питання відповідальності за порушення митних правил. *Проблеми законності*. 2000. Вип. 41. С. 136–141.
7. Додін Є.В. Правова природа відповідальності за порушення митних правил. Митна справа. 2014. № 5. С. 3–6.
8. Дьоміна С.Ю. Адміністративна деліктність у сфері митної справи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 200 с.
9. Дрофич Ю.В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія *«Право»*. 2022. Вип. 73, ч. 2. С. 18–26.
10. Єніна А. Митне регламентування порушень митних правил та відповідальності за їх порушення. *Міжнародний науковий журнал «Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації»*. 2020. Вип. 1. С. 19–28.
11. Кравець М. Порушення митних правил у структурі митних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 74–80.
12. Дорогих В. Порушення митних правил. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 180–184.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 52. Ст. 1122.
14. Митний кодекс України: Закон України 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, 46-47, 48. Ст. 552.
15. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

16. Хомулянський В.В. Сучасні проблеми юридичної кваліфікації порушень митних правил. *Право і суспільство*. 2019. № 6, ч. 2. С. 73–79.
17. Ільченко К.Р. Порядок та підстави переміщення через митний кордон України продуктів морського та річкового промислу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спеціальність: 12.00.07. Одеса, 2016. 20 с.
18. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Заг. част. / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Вид. «Юридична думка», 2004. 584 с.
19. Коломієць Т.О. Структура адміністративної відповідальності: сучасний доктринальний погляд. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 4. С. 65–66.
20. Адміністративне право: підручн. за ред. Ю.П. Битяка. Х.: Право, 2020. 392 с.
21. Шевчук О.М. Контроль та нагляд за переміщенням лікарських засобів через митний кордон України: моногр. Х.: Право, 2014. 272 с.
22. Зоріна О.Г. Правове регулювання переміщення ветеринарних препаратів через митний кордон України: дисерт. ... доктора філософії 081 «Право». Харків, 2023. 215 с.
23. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил: навч. посіб. за заг. ред. В.В. Ченцова. К.: Істина, 208 с.
24. Ліпінський В.В. Проблемні питання притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення порушень митних правил, передбачених ст. 355 Митного кодексу України. *Вісник Академії митної служби України*. *Право*. 2011. № 2. С. 61–68.
25. Настюк В.Я., Шульга М.Г. Митне право України: навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад.